

ORMOS MÁRIA

Bethlen koncepciója az olasz–magyar szövetségről (1927–1931)

Gróf Bethlen István, aki 1921 és 1931 között több mint 10 évig Magyarország miniszterelnöke volt, 1932. május 22-én a Magyar Revíziós Liga elnökévé történt megválasztása alkalmából mondott beszédében így emlékezett meg politikai pályája indításáról:

„November 3-án [1918-ban — O. M.] falusi otthonomban tartózkodtam, s a nap folyamán nagy tömegekben érkeztek haza a román katonák, estefelé kigyulladtak az intelligencia házai, jómagam, családommal együtt menekülni voltam kénytelen. Gyalogszerrel indultam útnak, hosszú gyaloglás után egy hegyre értünk, ahonnan az éj sötétjéből még egy utolsó pillantást vettem otthonomra, arra a községre, amelyben éltem legjavát leéltem. Leültem utoljára az erdélyi rögökre, s úgy éreztem, hogy otthonommal együtt Erdély is elveszett. Az volt az érzésem, hogy magam előtt látom Károlyi sötét alakját [Károlyi Mihályról, a polgári demokratizmus képviselőjéről, a későbbi köztársasági elnökről van szó — O. M.], magam előtt látom a vérző csonka országot, amelyet az ő tehetetlensége, az ő gonosz hiúsága tett tönkre. Elhatároztam, hogy ha van még ennek az életnek célja, úgy az csak az lehet, hogy azt, amit magyar emberek hiúsága, magyar emberek gonoszsága és lelkiismeretlensége birtokállományával szemben elkövetett, azt jobb idők elteltével visszaszerezzük.

Akkor lementem a hegy csúcsáról és elindultam a revízió útjára.”¹

Ez az önvallomás kifejezésre juttatja Bethlen gróf politikai tevékenységének legjellemzőbb két meghatározóját, szembenállását a polgári baloldali erővel, s külpolitikájának egyetlen célra, a területi revízióra irányultságát, amin belül számára a legfontosabb az erdélyi kérdés volt. Rávilágít egyúttal arra is, hogy Bethlen tudatában a magyar történelem szempontjából sorsfordulót jelentő 1918–1919 két döntő eseménysora, egyfelől a háborús vereség és az ország feldarabolása, másfelől a forradalmak, a bolsevizmus és mindaz, ami szerinte annak előkészítését jelentette, vagyis Károlyi és a hozzá hasonlók „sötét alakja” a legszorosabban összefonódott egymással, mindez pedig az ő egyéni tragédiájával, birtokainak és otthonának elvesztésével.² Bethlen ellenszenve a baloldali áramlatok iránt — a kommunizmustól a liberalizmusig —, s a fellépés

¹ Gróf Bethlen István beszédei és írásai. II. köt. Budapest, 1933. 374. l.

² A békeszerződés súlyos voltát Bethlen egyszer Károlyi, máskor a Tanácsköztársaság, vagy mindkettő számlájára írta. 1927. okt. 19-én az Egységes Párt értekezletén a Rothermere akcióról tartott beszédében pl. azt állította, hogy a Tanácsköztársaság megalakulása előtt Magyarország számára még lényegesen kedvezőbb békefeltételek készültek, s azok csak a Tanácsköztársaság kikiáltása miatt romlottak el. Ezen az alapon természetesen nem lehetett megmagyarázni, hogy a jobboldali nemzeti kormánnyal miért iratták alá azt a szerződést, amit szerinte speciálisan a bolsevikoknak szántak. — *Bethlen*: i. m. 191. l.

ezek ellen nála egyet jelentett a „nemzeti érdekek” védelmével, míg e nemzeti érdekekért vitt küzdelem az ő fogalmi rendszerében szükségképpen maga után vont a baloldali „métély” elleni harcot. Ha haladásról, a haladás igenléséről beszélt, — s ezt gyakorta megtette, — ez mindig jobboldali, nacionalista politikát jelentett a baloldalisággal, demokratizmussal, internacionalizmussal szemben.

Noha Bethlen politikai arcképének e fő vonásai legtöbb ábrázolója előtt ismertek, a mai napig mégis több, egymástól elég jelentősen eltérő Bethlen-kép alakult ki. A hazai történetírás egyik fajta közelítése a külpolitika területén Bethlen személyében egy olyan politikust állít elénk, aki indulatok, előítéletek, gyűlölet által vezetettve kalandor-politikát, ezen belül *aktív* szovjetellenes politikát folytatott, kiszámíthatatlan akciókba fogott, a revízió lehetőségében viszont valójában nem hitt, s az arra irányuló propagandát csupán saját rendszerének belső megalapozása végett folytatta, a nemzeti érdekeket nem képviselte, sőt tudatosan veszélyeztette, illetve fel is adta az ország függetlenségét. E felfogás szerint Bethlen rossz politikus és rossz taktikus volt, nem tudta, mit lehet reálsan tenni és mit nem, s ezért volt, hogy tervei sora megbuktak. A másik változat sokkal kevésbé kidolgozott, de ábrázolóit mindenesetre az a törekvés jellemzi, hogy az adott feltételeket és lehetőségeket figyelembe vegyék, nagyobb érdeklődést szenteljenek a magyarországi és a nemzetközi fejlemények objektív oldalának, s e tényezőket az eredmények mérlegetésénél számításba vegyék. Ebben a közelítésben jobban érezhetővé válnak egyrészt Bethlen objektív meghatározottságai, másrészt nagyobb mód nyílik — elvileg, mert gyakorlatilag ilyen kísérletre még nem került sor — kvalitásainak, pszichológiai meghatározottságainak többoldalú elemzésére. Az utóbbi felfogás képviselői Bethlent jó taktikusnak tartják, s a külpolitika terén olyan taktikusnak, aki felismerte, hogy „a diplomácia a lehetőségek művészete, s megpróbálta a külpolitikát eszerint irányítani”.³

A külföldi történetírásban fellelhető Bethlen-ábrázolás szintén nem egyenmű. Míg a hazai történetírók abban az egyben egyetértenek, hogy Bethlent sem liberális, sem konzervatív politikusnak a szó hagyományos értelmében már nem tekintik, hanem mindenesetre valami másnak, valami újnak, aki ehhez az újhoz a konzervativizmus irányából közelített, a határokon túl kialakult Bethlen-elképzelésekben viszont Bethlent vagy lényegében ökonzervatívának, vagy lényegében liberális, liberálisnak számító politikusnak ábrázolják. Felmerül helyenként a külpolitikát érintve az az elképzelés is, hogy Bethlen tulajdonképpen a tárgyalás, kiegyenlítés, a kompromisszum embere volt, s ha kétségtelen is, hogy távolabbról a revíziót készítette elő, azt csak békés eszközökkel vette számításba.⁴

³ Az első felfogás jellemzi többek között *Andics Erzsébet*: Ellenforradalom és bethleni konszolidáció. Budapest, 1948. c. művét (a külpolitika értékelését ld.: 51–57. l.), amelynek főbb megállapításait fenntartja — több ponton enyhített fogalmazásban — *Nemes Dezső*: A Bethlen-kormány külpolitikája 1927–1931-ben. Budapest, 1964. c. munkája, mely a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1.—1931. augusztus 24. Budapest, 1967. c. dokumentum kiadvány iratanyagára épül.

Kiseb-nagyobb eltérésekkel a másik közelítést reprezentálják az alábbi, Bethlen személyével jelentősebb mérvben foglalkozó munkák: *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest, 1969; *Márkus László*: A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája. Budapest, 1968 (ebben részletesen Bethlen lemondásának okairól); *Sz. Ormos Mária*: Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése. Budapest, 1964. Az idézet *Juhász*, i. m. 134. lapról való.

⁴ Ökonzervatívnek tekinti pl. Bethlent *C. A. Macartney*: October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. Edinburgh, 1961. c. művében, s ennek nyomán többen is a nyugati történeti irodalomban. Így pl. *F. L. Carsten*: The Rise of Fascism. London, 1967. c. művében a Bethlen-rendszerről mint feudális jellegű konzervatív államról ír. — Ezzel a felfogással

Függetlenül a miniszterelnök intencióinak és tehetségének megítélésétől, a történészek és maga Bethlen is, a bethleni külpolitika két szakaszát különítik el. Az első szakasz 1921 áprilisától 1926 végéig tartott, midőn a külpolitikát lényegében passzivitás jellemezte, s az ország a békeszerződés által előírt katonai ellenőrzés mellett 1924-től kezdve pénzügyi ellenőrzés alatt is állt. A második szakasz 1927 elejével vette kezdetét; ez volt az úgynevezett aktív külpolitikai kurzus ideje, melyben két alperiódust különíthetünk el, azt, amelyiket 1930-ig lényegében véve felfelé ívelő tendencia jellemezett, és az 1930—31-el bekövetkezett kudarc-sorozatot, illetve holtponthoz, amelyre Bethlen augusztusban történt lemondása tett pontot. — Ebben a tanulmányban a továbbiakban Bethlen aktív külpolitikai elgondolását kívánjuk elemezni, törekedve egyúttal arra is, hogy a fentebb ellentmondásosnak és homályosnak jellemzett Bethlen-portrét — a kijelölt ponton legalább — valamelyest világosabbá tegyük.

*

Az 1927-es külpolitikai fordulatot Bethlen elsősorban azzal hozta összefüggésbe, hogy az ország katonai és pénzügyi ellenőrzése megelőzően megszűnt, másodsorban pedig azzal, hogy éppen ekkor sikerült megszerezni az egyik európai hatalom, Olaszország barátságát és támogatását. Az első tényezőt a miniszterelnök alapvető fontosságúnak tartotta és feltételnek látta minden további lépéshez. Úgy vélte, hogy az ellenőrzés megszüntetése teszi csak lehetővé az aktív magyar külpolitikát, ami pedig lényegében a revíziót támogató nemzetközi erők „felvonultatása” kell hogy legyen, mert, amint egy ízben mondotta, a „határkérdések nemcsak jog és igazság kérdései, hanem hatalmi kérdések is szoktak lenni”.⁵ A megfelelő „erők” Magyarország mellett felvonultatását Bethlen nemcsak azért tartotta fontosnak, mert meg volt arról győződve, hogy a versailles-i békerendszer hosszabb távon fenntarthatatlan, — s úgy tűnik, éppen ez a meggyőződés volt egész koncepciójának legszilárdabb magva —, de egyúttal

szemben védelmébe veszi Bethlent J. Erős, aki a miniszterelnököt mérsékelt antilegitimista arisztokratának jellemzi, aki egy konzerváló — de a szélsőjobbhoz képest túlságosan liberális és túlságosan konzervatív — belpolitikát ötvözött a felforgatásra irányuló külpolitikával, bár azonnali külpolitikai akciót nem tervezett. Macartney szemléletével szemben hangsúlyozza Bethlen liberalizmusát a szociális kérdések terén. *J. Erős: Hungary c. cikk S. J. Woolf: European Fascism. London and Edinburgh, 1968. c. kötetben (121—126. l.).* — E. Nolte a „liberálisnak számító” Bethlenről ír, aki a külföldi bizalom megnyerésének szükségességére hivatkozva elhárította a jobboldali kilengéseket, s ezen az úton „rendi-autoratív” államot hozott létre. *Ernst Nolte: Die faschistischen Bewegungen. 2. kiad. München. 1969. 204—207. l.*

⁵ A képviselőházban 1927. máj. 19-én pl. Bethlen így nyilatkozott: „Az természetes, hogy egy államnak, amely kontrolok alatt áll, amelyet pénzügyi szempontból, katonai szempontból ellenőriznek, nincsen szabad keze és politikai téren is kevésbé tud érvényesülni. Amint azonban ez a kontrol megszűnt, lehetőségét láttuk annak, hogy egy aktívabb külpolitikába kezdjünk . . .” Országgyűlési Napló [a továbbiakban ON] 1927. IV. köt. 239. l.

Hasonló értelemben nyilatkozott a miniszterelnök Zalaegerszegen 1927. máj. 27-én mondott beszédében: „Eddig kevésbé foglalkoztunk külpolitikai kérdésekkel. Arra törekedtünk, hogy az országot belpolitikai téren alátámasszuk és megerősítsük, hogy gazdasági és pénzügyi kérdéseket intézzünk el, hogy eltakarítsuk azokat a romokat, amelyeket a világháború és a forradalmak halmoztak erre az országra. Ez volt az első teendő. Most azonban azt mondom, elérkezett az ideje annak, hogy behatóan foglalkozzunk külpolitikai problémákkal, mert állítom, nem elegendő ennek a magyar népnek ereje és összefogása ahhoz, hogy talpraállítsuk ezt a nemzetet és a jövő boldogulást megszerezzük neki; talpra és melléje kell állítani azokat a külföldi erőket is, amelyek együttéreznek a magyarsággal. És erre ma adva vannak a feltételek.” *Bethlen: . m. 184. l.*

Az idézet: uo. 191. l.

azért is, mert úgy érezte, hogy az ország külpolitikai helyzete rendkívüli súllyal nehezedik a kis Magyarországra, sokkal súlyosabban, mint a Monarchia idején. „Ma — panaszolta a miniszterelnök egy alkalommal — gyakran belpolitikánkban is függünk a külpolitikai helyzettől.”⁶

Az 1924—26-os periódus valóban nagymértékben jellemezte a nemzetközi helyzethez való alkalmazkodás. E korszakban a külpolitikai kérdésekről tett hivatalos nyilatkozatok visszafogottsága, a revízió követelésével való elhallgatás, a népszövetségi kölesön felvétele, a kereskedelmi kapcsolatok megteremtése a szomszédos államokkal, modus vivendi keresése Jugoszláviával, mind olyan elemek voltak, melyek a nemzetközi viszonyokhoz és viselkedési normákhoz való simulásról vallottak. Elsősorban erre a periódusra gondolt Bethlen akkor is, midőn a belpolitikának a külpolitikai érdekek alá történő rendeléséről, rendelődséről beszélt. A nemzetközi alkalmazkodás kényszerével valóban szorosan összefüggött az erőszakos ellenforradalmi cselekményekben kompromittálódott szélsőjobboldali, fasiszta elemek visszaszorítása, az Ébredő Magyarok Egyesülete által végrehajtott terror-akciók elleni fellépés, sőt az a tény is, hogy Gömbös Gyula, a szélsőjobboldal legszármotvebb képviselője szakított a kormánypárttal és 1923-ban ellenzékbe ment. Bethlent azonban ezekben a lépésekben minden bizonnyal nem kizárólag a külpolitikai érdekek vezették, de a külpolitikai érdekekre való hivatkozás lehetősége megkönnyítette számára e csoportok nyomásának elhárítását, s alárendelésüket a kormányzati rendszernek. Ugyanakkor az sem lehet vitás, hogy ezeket a lépéseket — tekintettel az általános európai helyzetre és Magyarország izoláltságára — meg kellett tennie, ha el akarta érni az ország pénzügyi talpraállítását és normalizálni kereskedelmi viszonyait.

Az alkalmazkodás mellett a magyar külpolitikának ezt a szakaszát lényegében véve mégis passzivitás jellemzi, minthogy a kormány az alkalmazkodásban, vagyis a lehetséges külpolitikai irányokban egyetlen lépéssel sem ment túl azon a minimumon, amit a kitűzött célok elérése feltétlenül megkövetelt.

Gratz Gusztáv volt külügyminiszter, történetirő egy 1934-ben Bethlen külpolitikájáról írt cikkében megállapította, hogy a magyar külpolitika számára a húszas évek elején két út állt nyitva: a kelet-európai, vagyis a szomszédokkal való megegyezés, a kompromisszum útja és a kivárás útja, vagyis kivárása egy olyan nemzetközi szituációnak, midőn a magyar igények egy vagy több nagyhatalom oldalán és támogatásával lesznek érvényesíthetők. „Bethlen István már kormányzásának első évében sem hagyott fenn kételyeket aziránt, hogy az ő külpolitikája nem a szomszéd államokhoz való közeledés irányában fog haladni”⁷ — szögezi le Gratz. Maga Bethlen is hangoztatta azonban ezt a tényt, s az első lehetőség elutasításának magyarázatául egy 1933-as előadásában így érvelt: „Magyarország ezzel kényre-kedvre kiszolgáltatta volna magát, és a békeszerződés rendelkezéseit el kellett volna hogy fogadja. Mindez teljes és visszavonhatatlan lemondást jelentett volna minden önálló politikai életéről, sőt a nemzeti jövőről is. A kisantant mindent elkövetett, hogy bennünket erre az útra rákényszerítsen. Egyfelől nem volt hiány fenyegetésekben, politikai, gazdasági és pénzügyi eszközök alkalmazásában, másfelől Prágából jövő szírenhangokkal is megkísérelték, hogy bennünket erre az útra csalogassanak.”⁸

⁶ Uo. 205. l.

⁷ Gratz Gusztáv: Bethlen külpolitikája és kisebbségi politikája. Magyar Szemle, 1934. okt. X XII. köt. 2. sz. 11. l.

⁸ Bethlen István: Magyarország az új Európában. Magyar Szemle, 1933. ápr. XVII. köt. 4. sz. 304. l.

Bethlen két okból fordult el eleve az úgynevezett közép-európai úttól, melynek járhatósága egyébként mindvégig hipotetikus maradt. Egyrészt azért, mert a Monarchia utódállamait Magyarország kivételével gyökereikben gyengéknek és életképteleneknek tartotta, s mert attól félt, hogy az egyikükkel, vagy másikkal esetleg köthető kompromisszum veszélyeztetné a teljes, vagy legalább optimálisan nagy revíziót, amit nagyhatalmi támogatással elérni remélt.

Ezt a periódust, melyet helyesebbnek tűnik a passzivitás helyett inkább a várakozás szakaszának nevezni, végérvényesen és a bethleni elképzelést igazoló módon zárta le az 1927 áprilisában megkötött magyar—olasz barátsági és döntőbírósi egyezmény, valamint az azzal együtt született titkos konzultatív megállapodás.⁹ E két egyezmény nem tartalmazott messzemenő elkötelezettséget, formailag tehát a magyar kormány joggal hangoztathatta, hogy Magyarország olasz orientációjával kezeit nem kötötte meg. A valóság mégis az volt, hogy Bethlen gróf 1927 áprilisi és 1928 áprilisi olaszországi látogatása során a két kormányfő olyan messzemenő megállapodásokra jutott politikájuk összehangolása tekintetében, hogy ez tulajdonképpen túl ment a hagyományos értelemben vett szövetségi kapcsolatokon is.¹⁰

Rómából hazatérve a magyar miniszterelnök nemcsak a kül-, de a döntő belpolitikai kérdések taglalásában is megváltozott hangot használt. Ebben az ellenőrzés megszűnte, az ország izoláltságának felszámolása mellett közvetlenül segítségére volt az a körülmény, hogy a következő időszakban Mussolini nemcsak több nyílt revíziós kijelentést tett, de Olaszország körül fokozatosan egy revíziós tábor alakult ki, melynek vezetése az olasz miniszterelnökre hárult.¹¹ Belpolitikai téren a hang durvulását mutatta, hogy Bethlen az „erőskező” kormány szükségességéről beszélt, melynek csupán a nép bizalmára van szüksége. „Én nem elégedhetem meg azzal a bizalommal — jelentette ki 1927. május 27-én Zalaegerszegen tartott beszédében —, amelyet esetleges parlamenti, momentán kialakult többség adhat. Egy kormányzatnak feladata teljesíthetősége a népszéles rétegeinek bizalmára van szüksége . . . De ha megvan ez a bizalom, akkor ne követelje senki tőlem, hogy rothadt kompromisszumokba menjek be oly kérdésekben és oly tényezőkkel, amelyeknek munkáját ártalmasnak tartom erre az országra.”¹² Ezt követően éles hangon megtámadta a szociáldemokráciát, s kijelentette, hogy amennyiben a polgári demokrácia alkalmas arra, hogy intézményeit a szociáldemokraták saját céljaikra felhasználják, úgy baj van a demo-

⁹ Az olasz—magyar barátsági szerződés szövege: *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések, 1918—1945. Budapest, 1966. 259—264. l.; Mussolini levele Bethlenhez, melyben a konzultálás szándékát leszögezni: *Karsai, E.*: A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája, 28. sz. 59. l. (Bethlen hasonló levelet intézett Mussolinihoz.)

¹⁰ A „szabad kéz” fenntartását hangoztatta pl. mind Walkó külügyminiszter, mind Bethlen a magyar—olasz szerződés parlamenti vitája alkalmával. ON. 1927. IV. köt. 20—22., ill. 237—240. l.

¹¹ A revíziós politikát meghirdető közismert 1928. jún. 5-i szenátusi beszéde mellett harcias kijelentéseket tett az olasz kormányfő 1930 májusában Livornóban, Luccában és Firenzében mondott beszédeiben. (Országos Levéltár, Külügyminisztérium, Politikai iratok [a továbbiakban: K. 63.] 1930—23—2792 Hóry római magyar követ jel. 1930. máj. 22.), majd 1930. okt. 27-i újabb beszédével igazolta, hogy a revízióról korábban általa mondottak nem taktikai lépést, hanem új irányvonalat vezettek be. Országos Levéltár, Külügyminisztérium, Római követség [a továbbiakban: K. 99.] 1930—129 Hóry levele Khuen-Héderváry grófnak, a külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének, 1930. nov. 7. A római magyar követ úgy látta, hogy frontális támadást intézve a francia hegemonia alappillérei, a békeszerződések ellen, Mussolini átvette a revíziós mozgalom vezetését. K. 63. 1931—23/7—651 Hóry évi jel. 1931. febr. 14.

¹² *Bethlen*: i. m. 186. l.

kráciával is, s intézményei korrekcióra szorulnak.¹³ Végeredményben nézetét abban foglalta össze, hogy demokrácia helyett nemzeti egységre, nemzeti összefogásra van szükség.¹⁴

A belső helyzet szilárdulásának és egyúttal további jobbratulódásának jele volt, hogy Gömbös Gyula visszatért a kormánypartba, s 1928-ban honvédelmi államtitkár, 1929-ben miniszter lett. Ez a lépés egyszerre jelentette, hogy a Bethlen-rendszer olyan erős, hogy Gömböst megbírja, továbbá, hogy Gömbös már szalonképes, vagyis Bethlennek már ebben a tekintetben nem kell törődnie a Nyugat megítélésével, vagy nem akar azzal törődni, de végül azt is, hogy Gömbös már elveivel összeegyeztethetőnek vélte a Bethlen-rezsim szolgálatát, ami nem kizárólag Gömbös „szelidülésével”, vagyis azzal állt kapcsolatban, hogy Bethlent túl erősnek találta, de azzal is, hogy korábbi nézeteit ezzel a pálfordulással nem kellett szegre akasztania, vagyis a rendszer végeredményben hasonlatosabbá vált elképzeléseihez, mint 1923-ban gondolta. Ez nem jelentette, hogy a különbségek, sőt nézeteltérések eltűntek volna.

A belpolitikában tapasztalható „keményedés” nem jelentett fordulatot a korábbiakhoz képest, pusztán a bethleni irány egyértelműbb kifejeződését, még akkor is, ha Bethlen szökincsében ebben az időben, s főként éppen 1927-ben több olyan fordulattal találkozunk, melyek az olasz fasiszta frazeológia formai hatását tükrözték. Nagyobb és egyértelműbb volt a változás a külpolitikai kérdések kezelésében. Bethlen ugyanis nemcsak azt jelentette be nyilvánosan, hogy a magyar kormány a jövőben aktív külpolitikát kíván folytatni, de azt is, hogy tevékenysége a revízió elérésére irányult, s hogy minden nemzetközi együttműködés feltételül a jövőben a revíziót szabja. Álláspontját a miniszterelnök a legvilágosabban 1928. március 4-i debreceni beszédében fogalmazta meg. Kifejtette, hogy Magyarország a revízióról, „fajunk egyharmadáról” nemcsak nem mond le, de amíg az őt ért igazságtalanságokat jóvá nem teszik, nem ír alá semmiféle olyan egyezményt, mely a határokat elismerné, sem gazdasági szövetségre nem lép a szomszédos államokkal, mivel ez az utóbbi is a status quo elismerését jelentené.¹⁵

Magától értetődően hasonló szellemben tevékenykedett a Walkó Lajos vezette külügyminisztérium is. Egy 1927. augusztus 16-án kelt körrendelet,

¹³ Uo. 183. l.

¹⁴ A nemzeti egység megteremtésével kapcsolatban rámutatott arra, hogy ehhez szükséges a munkásosztály „megszabadítása” a szociáldemokrata és szakszervezeti vezetéstől, s meggyőzése arról, hogy az osztályharc értelmetlen. Uo.; hasonló gondolatot fejtett ki 1928. márc. 4-én Debrecenben mondott beszédében: „Egy kormánynak és egy kormány működésének nem az a mértéke, hogy milyen részletmunkát végzett, hanem az, hogy milyen lendületet tudott adni az egyetemes nemzeti tevékenységnek. Az a mértéke, hogy mennyire tudta összeforrasztani a nemzet társadalmának osztályait, foglalkozási ágait, mennyire tudta összefogni az összes erőket egy nagy nemzeti erőfeszítés érdekében, s mennyire tudta előbbre vinni a nemzetet a nagy nemzeti ideálok érvényesülése terén.” Később megállapította, hogy e téren kormányja sikeres munkát végzett. Uo. 200. l.

¹⁵ A beszéd egyik legjellemzőbb része: „Mi nem tartományokat veszítettünk el. A mi esetünk nem Elzász-Lotharingia esete. Németország lemondhatott egy tartományról, de mi fajunk egyharmadáról örökidőkre le nem mondhatunk. Ezt igazságnak elfogadni nem tudjuk, és a magyar nemzet kapura szögezné azt az államsérfiút, aki egy második Trianont aláírna. Ha ilyen lokarnói szerződést, mint önérzetes nemzet alá nem írhatunk, mert nem áll a béke érdekében, akkor még kevésbé mehetünk bele valamilyen gazdasági blokkba, vagy dunai konföderációba, mert ezek a lokarnóinál messzebbmenő konstrukciók. Ezek egy Lokarno és még valami, s ez a valami is a mi mellegünk terhét rontaná, mert gazdasági érdekeinket adnánk fel ezáltal.” *Bethlen*: i. m. 210. l.

melyet minden magyar követségnek megküldtek, leszögezte, hogy a szomszédos országokkal létesítendő gazdasági együttműködésről érdemleges tárgyalásba nem lehet bocsátkozni, mert az Magyarországnak nem áll érdekében. Egy ilyen blokk ugyanis „politikailag rendkívül könnyítené szomszédaink helyzetét velünk szemben, és megnehezítené minden, a trianoni határoknak még békés úton is esetleg elérhető megváltoztatási lehetőségét”.¹⁶ Később, de még az aktív külpolitika felfelé ívelő szakaszában 1929. május 2-án egy másik körrendelet megállapította, hogy az etnikai elv hangoztatásával és az azon nyugvó részleges revízióval nem szabad veszélyeztetni azt, hogy egy megfelelő szituációban a kormány elérhesse „a revíziót”, nyilvánvalóan a teljes, vagy a minél nagyobb revíziót.¹⁷

Az általunk szűkreszabottan vázolt tónusváltozás azt mutatja, hogy 1927-től a Bethlen-rezsim belpolitikájában az antoratív tendenciák erősödése, a külpolitikában a revíziós politika nyilvánossá válása következett be. Ha e változás gazdasági és belpolitikai előfeltételei kihatással voltak az egyik oldalon a külpolitikai vonalvezetés módosulására, a másik oldalon viszont a külpolitikai siker is visszahatott a kormány belpolitikai magatartására. Ugyanakkor a rendszer politikai elveinek formulálásában megfigyelhetővé vált az olasz fasiszta frazeológia egyes elemeinek beszivárgása.

*

Utaltunk arra, hogy a Magyarország és Olaszország között megkötött egyezmények nem indokolják sem azt a nagy lelkesedést, amit Magyarországon kiváltottak, sem a szinte gombnyomásra fellobbanó lázas revíziós kampányt, melynek során a különféle politikai áramlatok képviselői nem győztek egymásra licitálni és még a nemzeti liberális szemléletű Rassay sem talált jobb megoldást, minthogy Bethlent éppen a revíziós érdekek elhanyagolása címén támadja.¹⁸ Nem indokolják ezek az okmányok a magyar külpolitika tényleges megmervedését sem. Ezeknek a jelenségeknek a valóságban kettős okuk volt. Az egyik abban rejlett, hogy, amint arra már hivatkoztunk, a magyar—olasz szövetség — formailag nem, de lényegileg — már ekkor létrejött, a másik és a döntő okot pedig az képezte, hogy Bethlen e szövetséget objektív érdekeken nyugvó, reális, tartós kapcsolatnak tartotta.

Bethlen álláspontja az olasz és a magyar érdekek egybeeséséről akkor válik világosan érthetővé, ha figyelembe vesszük egész elgondolását a közép-európai helyzet várható alakulásáról. 1927-ben, Mussolini előtt esetelve nézeteit a nemzetközi helyzet fejlődési irányáról, abból indult ki, hogy az egyelőre „csepp-

¹⁶ K. 63. 1930—21/25—216 [3259/1927]. A külügyminiszter körrendelete, 1927. aug. 16.

¹⁷ A körrendelet leszögezi, hogy Magyarország a revíziót békés eszközökkel kívánja elérni, s hogy nem kapcsolja össze Trianon revízióját az általános revízióval. Elveti az etnikai elvet, majd konkrét utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy a különböző országokban erről a kérdéstről milyen tónusban és milyen nyíltsággal lehet beszélni. „Azon országokban — olvasható a szövegben —, melyek velünk együtt szenvedői a békeszerződés igazságtalanságainak, természetesen érveinket szabadon és hangosan lehet kifejezésre juttatnunk.” K. 63. 1934—39—9 [1650/1929].

¹⁸ A revíziós lárna olyan nagy volt, hogy Mussolini is csillapítását látta szükségesnek. Midőn egy Magyarországról hazatért olasz delegáció beszámolt előtte tapasztalatairól, Mussolini többek között kijelentette: „A magyarok állandóan negyven fokos lázban élnek. Nincs szükség arra, hogy ezt a lázat negyvenegy fokra emeljük, mert akkor könnyen megszólalnak az ágyúk, és ha egy határon megszólalnak, akkor könnyen átterjedhetnek egész Európára. A háború ideje még nem érkezett el (il tempo della guerra non e ancora venuto), s ezért minden esetre jól tették, hogy mérsékletre intettek és hogy a Romániával való modus vivendit ajánlották.” K. 63. 1928—23/7—2088 Hóry jel. 1928. máj. 13. Rassay hivatkozott beszéde: ON 1927. X. köt. 341—342. l.

folyós”, tehát átmenetinek tartott közép-európai helyzetet Franciaország törekszik megszilárdítani, ami Magyarország érdekeinek természetesen nem felel meg. Bár a jegyzőkönyv tanulsága szerint Bethlen nem bocsátkozott jóslásokba e kísérlet kimenetelét illetően, több jel arra vall, hogy ezt gyakorlatilag nem látta megoldhatónak, a status quo fenntartása alapján pedig teljességgel lehetetlennek vélte. Ennek ellenére kormányzása egész ideje alatt nyitva tartott egy kaput Franciaország felé, 1930—31-ben pedig több ízben is feltette a kérdést a franciáknak, hogy vajon hajlandóak lennének-e és miként lennének hajlandóak honorálni egy francia orientációjú magyar külpolitikát. Ezek a kérdések azonban ebben az időben is akadémikus jellegűek voltak. Mussolini előtt válaszolt az általa sokkal realisabbnak vélt további alternatívákat. „Ha nem Franciaország fogja — mondta Bethlen gróf — Közép-Európa új konstellációját rendezni, úgy előrelátható, hogy Német- és Oroszország megerősödésével e két hatalom fog erre a rendezésre befolyást gyakorolni.” Hangsúlyozta, hogy Magyarországot a „szláv veszély” erősen fenyegeti, minthogy a kisantant magyarellenes egysége akkor is fennmaradhat, ha nagy hatalmi orientációját illetően felbomlik.¹⁹

A „szláv veszélyre” való hivatkozás rendszeresen visszatérő motívum volt a miniszterelnök érvelésében. Már 1923-ban az olasz külügyi államtitkárral, Contarini gróffal tárgyalva hangoztatta, hogy számolni kell „az orosz nagyhatalom feltámadásával”, s kifejezte félelmét, hogy Magyarországot két szomszédja, Csehszlovákia és Jugoszlávia „Oroszországra támaszkodva megfojtaná”. Erre az időre — mondotta Bethlen — vissza kell állítani a Kárpátok vonalát, mert anélkül Magyarország nem védhető. Végül kilátásba helyezte azt a lehetőséget, hogy a „közös szláv veszély” alapján közeledés létesüljön Románia és Magyarország között.²⁰ Midőn erre a javaslatra — részben már olasz sugalmazásra — 1928-ban visszatért, elgondolását Mussolini előtt kifejtve ismét arra hivatkozott, hogy a magyar—román megegyezést a szláv veszély indokolhatja, s az abban a formában valósulhatna meg, hogy Magyarország arra az esetre, ha Románia konfliktusba keverednék a Szovjetunióval, semlegességet vállalna.²¹

A szláv veszély Bethlen szemében természetesen elsősorban nem Csehszlovákiát és Jugoszláviát, hanem mindenekelőtt a Szovjetuniót jelentette, miközben két további szláv állammal, Lengyelországgal és Bulgáriával a magyar kormány igyekezett minél jobb viszonyt kiépíteni. Ugyanakkor Bethlen az „orosz veszélyről” beszélve sohasem a Szovjetunió létében rejlő társadalmi fenyegetésre hivatkozott, hanem egy leendő nacionalista orosz imperializmusra. Noha nyilvánvaló, hogy a szovjet rendszert mélyen megvetette és minden tekintetben elítélte mint kormányzati formát, külpolitikailag veszélyesnek nem a szovjetrendszerű Oroszországot látta, mely szakított a pánszlávizmusnak még a gondolatával is, hanem egy „holnapi” Oroszországot, mely „ritornerà a fare la sua politica tradizionale di direttrice e maestre dei piccoli Stati slavi dell'Europa sud-orientale”.

Másfelől a 20-as évek Európájában nem sok esélyt láthatott arra, hogy Magyarországnak egy „szovjetellenes kereszteshadjáratba” való bekapcsolása

¹⁹ Az 1927-es Bethlen—Mussolini tárgyalásról: *Karsai*: i. m. 22. sz. 50—54. l. és I Documenti Diplomatici Italiani, Settima Serie 1922—1935. Volume V. [a továbbiakban: DDI VII. 5.] 123. sz. 132—134. l.

²⁰ Országos Levéltár, Külügyminisztérium, Rezervált politikai iratok [a továbbiakban: K. 64.] 1923—41—314, valamint K. 99. Res. 1930—131/1923 Nemes római magyar követ feljegyzése Bethlen és Contarini beszélgetéséről 1923. máj. 19. [A második szám alatt a fogalmazvány.]

²¹ *Karsai*: i. m. 403. sz. 173—177. l.

által biztosítson előnyöket. A Franciaország vezetete kampányba éppen annak francia vezetése miatt tűnt meggondolandónak a bekapcsolódás, míg az 1928-as angol akció inkább tűnt az egyezkedésre irányuló zsarolásnak, mint valamiféle fegyveres fellépés bevezetésének. Emellett a nyílt szovjetellenes politikát problematikussá tette, hogy a szovjet kormányzat elítélte és nem ismerte el a versailles-i békerendszert, s ezért a magyar kormány — többek között — a status quo-val szembenálló erőként tartotta számon a Szovjetuniót. Mindemellett ebben az időben Olaszország korrekt, olykor egészen jó viszonyt tartott fenn a Szovjetunióval, Németország pedig, melynek barátságára Bethlen szintén számított, szövetségben állt vele.

Ezek a motívumok teszik érthetővé, hogy miközben Bethlen az egyik oldalán a „szláv veszélyre” hivatkozva lebegtette meg a magyar—román meg egyezés lehetőségét, másfelől viszont időnként érintkezést keresett a szovjet kormánnyal is, s 1922 és 1924 között, majd 1926 folyamán tárgyalásokat folytatott, ebben az irányban éppen a Romániával szemben fennálló közös érdekekre hivatkozva. Eljárása román, illetve szovjet vonatkozásban nagyjából annak az olasz formulának felelt meg, mely szerint Romániát ijesztgetni kell a „szovjet mumussal”, de nem annyira, hogy teljesen Franciaország karjaiba vesse magát. A szovjet—magyar tárgyalások, melyek a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételére irányultak, ebben a szakaszban nem vezettek eredményre, aminek láthatólag nem Bethlen felfogása, hanem egyéb magyar tényezők ellenzése volt az oka. Bethlent éppen ebben a vonatkozásban az adott magyar politikai struktúra sokkal erősebben korlátozta, mint egyébként; a politikai életben bizonyos súlyt jelentő szélsőjobboldali csoportok, Horthy egyetértésére támaszkodva elég erősnek bizonyultak arra, hogy merev álláspontjukat Bethlen hajlékonyabb politikájával szemben érvényesíteni tudják. Ugyanakkor Bethlen taktikailag rugalmasabb álláspontja a szovjet kérdésben természetesen nem jelentett pozitív értelmű politikát a Szovjetunió vonatkozásában, pusztán arra irányuló készséget, hogy a politikában bizonyos mértékig a „szovjet adu”-t figyelembe vegye és adott esetben felhasználhassa.²²

Bethlen tehát a Mussolini előtt felsorolt alternatívák sorában a francia és az orosz variánsnak is fenntartott egy kevés esélyt, s ez külpolitikájának bizonyos elaszticitást biztosított, legvalószínűbbnek és egyúttal a legrokonszenvesebbnek mégis azt az esetet vélte, hogy Közép-Európában Magyarország a „szláv veszéllyel” szemben azokra a nagyhatalmakra támaszkodhat, melyeknek a Szovjetunió „természetes” ellenfelük, s melyek egy adott pillanatban, a versailles-i béke halálának óráján — biztosítandó a magyar szövetséget — hozzásegítik majd Magyarországot régi területeihez, vagy azok nagy részéhez.

Ilyen hatalomnak vélte Bethlen gróf Olaszországot, amint azt 1933-as berlini előadásában kifejtette. Megállapította, hogy a Duna-medencében Olaszország legfőbb érdeke „abban van és abban lesz a jövőben is, hogy feltartóztassa az északi és a déli szlávok minden egyesülését, akár az őket elválasztó népek, a magyarok és a románok leigázásával történjék az, akár valamilyen területi híd, korridor útján, akár pedig azáltal, hogy Magyarországot az északi és a déli

²² A szovjet—magyar tárgyalásokról *Karsai*: Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924—1926. Budapest. 1959. 22. sz. 703—704. l., 224. sz. 708. l., 225—243. sz. 708—742. l., 246. sz. 742—751. l., 250. sz. 754—755. l. — Az 1926-ban kezdődött újabb tárgyalásokról: K. 64. 1927—27—348 A párizsi román katonai attasé folyamatos jelentéseinek másolata, melyet Villáni magyar követ terjesztett fel, 1927. júl. 25. — A Bethlen-idezet: DDI VII. 5. 123. sz. 132. l.

szlávokkal konföderációba vagy szövetségi viszonyba vonják be, amelyben a szlávok dominálnak. Mert ha ez megtörténnék, akkor ebből automatikusan adódna a szláv túlsúly a Balkánon, s abban a pillanatban Olaszországnak az Adrián és a Földközi-tenger keleti medencéjében való befolyása is veszedelmeztetve volna.” Ebből Bethlen azt a következtetést vonta le, hogy Olaszországnak ebben a térségben a nem-szláv elemeket kell támogatnia, nevezetesen Ausztriát, Magyarországot és Romániát.

Ebből a szempontból Bethlen alapjában helyesen ítélte meg a viszonyokat, de úgy tűnik, hogy a magyar szövetség értékét Olaszország szempontjából eltúlozta. Ugyanakkor Olaszországot egymagában nem tartotta elég erősnek a közép-európai helyzet stabilizálására, annál kevésbé, mert bizonyos volt abban, hogy ezen a szinten előbb-utóbb Németország is jelentkezik majd. „L'Ungheria non puo trascurare la Germania” — jelentette ki 1927 végefelé Grandi előtt, aki azután a magyar miniszterelnök további fejtegetéseit így foglalta össze: „Bethlen pensa quindi alla possibilità di un futuro blocco italo-germanico-ungherese, costellazione politica che risponderebbe pienamente all'interesse dei tre popoli. Nessuna divergenza concreta, secondo Bethlen, separa noi dalla Germania e vice versa.” Hasonlóképpen foglalta össze Bethlen elgondolását De Astis budapesti olasz ügyvivő. Ezt a koncepciót azonban Bethlen a nyilvánosság előtt csak jóval később és óvatosabb formában képviselte. Idézett berlini előadásában 1933-ban pl. Németország várható politikájáról csak egy megjegyzést tett. „Németországnak sem érdeke — mondta —, hogy a nagy szláv tenger északról a Duna-medencének napsütötte síkjain keresztül az Adriáig mindent elárasszon, annál kevésbé, ha mindez az ő nyugati szomszédjának segítségével és támogatásával történik, minthogy ezáltal elzárják előle a szabad kijárást kelet felé.”²³

Végeredményben Bethlen úgy vélekedett, hogy az általa feltételezett közép-európai lehetőségek közül legnagyobb valószínűsége annak van, hogy itt, mint a „szláv tényező” ellensúlya és Magyarország támasza Németország és Olaszország osztozhat a befolyáson, tekintettel arra, hogy Olaszország a Balkánon, az Adrián és a Földközi-tenger keleti medencéjében kell, hogy fellépjen a leendő orosz befolyás ellen, míg Németországot egészében véve „kelet felé” látta érdekeltnek. Megjegyzendő, hogy Bethlen Németország érdekeltségét — legalább Ausztria esetében — dél-keleti irányban is felismerte.

Vajon miért hihette Bethlen gróf, hogy az olasz—német osztozkodás Közép-Európában Magyarországot számára a francia hegemoniával és a szláv befolyással szemben nem veszélyes, de egyenesen előnyös, erre nézve írásos támpontunk nincs. Logikusan azonban csak egyetlen megoldás látszik valószínűnek. Bethlen azt hihette, hogy Németország és Olaszország egyensúlyozni fogják egymást, vagy legalább Olaszország jelentősen ellensúlyozni tudja majd a német potenciált. Bizonyára ez a hipotézis adhatta az alapot ahhoz a reményhez is, hogy a két fő erő, Németország és Olaszország között Magyar-

²³ DDI VII. 5. 692. sz. 630—633. 1.; De Astis jelentéséből: „Ora sono venuta a conoscenza che la concezione politica del conte Bethlen in questo campo tende a concretarsi in un vero programma. Il presidente del consiglio, seguendo la solita politica strettamente utilitarista, penserebbe che per assicurare all'Ungheria i mezzi più idonei al recupero dei territori perduti, non basta il solo appoggio dell'Italia ma occorre anche quello della Germania. Perciò egli sarebbe fautore di un ravvicinamento italo-tedesco. L'intesa italo-ungaro-tedesco dovrebbe realizzarsi prima nel campo economico e poi produrre i suoi effetti in quello politico.” Uo. 490. sz. 476—477. 1. — Az idézet *Bethlentől*: Magyarország az új Európában. Magyar Szemle, 1934. ápr. XVII. köt. 4. sz. 307. 1.

ország nemcsak visszanyerheti korábbi területi kiterjedését és ezzel járó súlyát, de bizonyos mértékig — mint közvetítő földrajzi és politikai láncszem —, önállósodhat is. Ebben a koncepcióban gyökerezett Bethlen elképzelése Magyarország nagyságát és gazdasági erejét meghaladó jelentőségéről, leendő vezető szerepéről, melyről már hivatkozott zalaegerszegi beszédében kijelentette: „Ezt a maroknyi magyar népet, amely a Duna medencéjének közepén helyezkedett el ezelőtt ezer évvel, geográfiai helyzete predesztinálja arra, hogy a Duna medencéjének ezen a pontján vezető szerepet töltsön be.”²⁴

*

Olaszország jelentőségének, súlyának meglehetősen nagyra becsülése jutott kifejezésre azokban a tervekben, melyeket az olasz és a magyar miniszterelnök 1927-ben, illetve 1928 elején Bethlen inkognitóban tett milánói látogatása során felvette és elfogadott. E tervek közül a leglényegesebbek voltak Magyarország olasz segítséggel végrehajtandó felfegyverkezése, Ausztriában a köztársasági rendszer megdöntésének elősegítése útján az Olaszországgal és Magyarországgal együttműködésre kész államrendszer megteremtése, az ideiglenes olasz—magyar—osztrák blokk kiépítése, a Balkánon pedig Jugoszlávia izolálása és egy olasz befolyás alatt álló blokk létesítése.

A magyar fegyverkezéssel kapcsolatban nyújtandó olasz segítség kérdését Bethlen és Mussolini már 1927-ben érintették, s Mussolini ekkor vállalta a Monarchiától zsákmányolt fegyverek átadását a magyar kormánynak, ami azután már az első szállítmány esetében nemzetközi botrányhoz vezetett. Az osztrák szociáldemokraták ugyanis, akiknek még jelentős befolyásuk volt, a szállítmányt lelepleztették az osztrák—magyar határállomáson, Szent Gotthárdon. Ennek ellenére a tervet a két kormány fenntartotta, s Bethlen javaslatára 1928-ban jelentősen kibővítette. Bethlen ekkor átnyújtott egy jegyzéket Mussolininak. Ennek első fejezete történelmi bevezetést tartalmazott és hangsúlyozta azt az igen jelentős anyagi támogatást, amit a kisanant katonai célokra Franciaországtól élvez. A második bekezdés 1935. január 1-vel jelöli meg azt az időpontot, melyre Bethlen nézete szerint Olaszország és Magyarország katonai előkészületeit be kell fejezni, a harmadik rész pedig a magyar kormány által igényelt olasz segítséget részletezi. Az utóbbi három tényezőt tartalmaz. Magába foglalja a már korábban megígért osztrák fegyverek, közelebbről: 100 000 puská, 28 hegyi ágyú, 53 táborigyű, 82 táborigyű tarack és 39 nehéz táborigyű tarack átadását a magyar kormánynak, azzal a kiegészítéssel, hogy amíg az ausztriai belpolitikai helyzet nem teszi lehetővé az átszállítást, e fegyvereket Udine mellett egy táborban kell tárolni. Az olasz segítség másik módja 300 millió pengő katonai célokra nyújtandó hosszúlejáratú kölcsön folyósítása lett volna, melyet Olaszország öt, egyenként 60 millió pengős részletben bocsátana rendelkezésre. Végül a harmadik pont a légi fegyverkezés kérdésével foglalkozott, és tekintettel a várható technikai fejlődésre, azt csak a tervezett fegyverkezési szakasz végére, 1933—1934-re vette tervbe. Ebből a célból 1933 elején egy magyar—olasz légiforgalmi társaság cégére alatt a magyar légierő kiszemelt tiszt, altiszt és szerelő-személyzete átmenetileg Olaszországban telepítették le, ahol az olasz kormány repülőtereket, hangárokat stb. bocsátana rendelkezésre, természetesen oly módon, hogy az akció költségeit a magyar kormány fedezné. A milánói beszélgetés során Bethlen ehhez még hozzátette, hogy elgondolása szerint a magyar haderő számára

²⁴ *Bethlen: Beszédei és írásai. II. köt. 185. l.*

szükséges mintegy 400 repülőgépet (a jegyzékben 450 szerepelt) saját szükségletén felül szintén Olaszország gyártaná. Mussolini a magyar miniszterelnök tervezetét teljes egészében elfogadta.²⁵ A következő évek során a második pont, a katonai kölcsön ügyének konkretizálását több ízben megkísérelték, a kölcsön azonban az ismételt olasz ígéretek ellenére nem valósult meg.²⁶

Bethlen fegyverkezési terve arra vall, hogy a magyar miniszterelnök elgondolása szerint már 1935-től számolni lehetett, illetve kellett olyan nemzetközi feszültséggel, midőn mind Olaszországnak, mind Magyarországnak felkészült állapotban kell lennie a lehetőség megragadására, vagy egy esetleges beavatkozásra.

Ehhez az elgondoláshoz természetesen jelentős változások, erő-eltolódások feltételezése fűződött a közép-európai és balkáni térben. Bethlen szempontjából az első és az alapvető ebből a szempontból Németország megerősödése és az egyértelmű német reváns-politikának a megjelenése volt, ami azonban még váratott magára. A magyar kormány és személy szerint Bethlen azonban már így is megkezdte a közvetítést a német és az olasz kormány között, s egyik legfontosabb feladatának a két ország közötti ellentétek és sürölődások megszüntetését, feloldását tartotta. Miután kiderült, hogy az olasz kormány Ausztriát csak úgy lenne hajlandó német érdekszférának tekinteni, ha a német kormány kifejezetten elismeri a Brenner-határt, ezt az utóbbit viszont a német kormány legfejlebb szóban lett volna hajlandó megígérni, Bethlen úgy látta, hogy az olasz—német megegyezést arra az időre kell halasztani, midőn Németország már ténylegesen megindul expanziójával, s ahhoz szüksége lesz az olasz támogatásra. Megjegyzendő, hogy az olasz külpolitika a magyar iratok tanulsága szerint a német kérdésben nagyobb tartózkodást mutatott, s a kifejlődést illetően sem volt olyan egyértelmű, mint Bethlen álláspontja.²⁷

A Duna-medencét és a Balkánt illetően 1927—28-ban négy irányban jött létre megállapodás Bethlen és Mussolini között. Ezek mindegyike kapcsolatban állt az érintett államok belső rendjének megváltozásával, illetve erőszakos megváltoztatásával. A két miniszterelnök külpolitikai elgondolásainak közös eleme volt, hogy céljaik elérésére irányuló terveikben mindketten nagy mértékben figyelembe vették az egyes országok belpolitikai életében mutatkozó ellentéteket, s ezekre nemcsak számítottak, de több esetben beavatkozásukkal igyekeztek azt növelni és ezen az úton az illető országokban olyan belpolitikai, — minden esetben szélső jobboldali, nacionalista — fordulatot előidézni, melyektől az érdekeiknek megfelelő orientáció megvalósítását várhatták.

Úgy tűnik, hogy Bethlen az olasz—magyar—osztrák blokkot átmenetinek tartotta, mégpedig két okból is. Egyrészt Bethlen maga Magyarország szempontjából minden szorosabb kooperációt ellenzett Ausztriával, minthogy nézete szerint ez ugyanúgy a mezőgazdasági Magyarország függőségét idézné elő Ausztriától, mint ahogyan azt idézte elő a közös Habsburg uralom idején. Ebben a felfogásban gyökerezett egyébként Bethlen következetes antilegitimizmusa is,

²⁵ K. 99. Res. 1930—113 [számhoz csatolva]. Bethlen levele Hóry követhoz 1930. júl. 9.; no. Hóry feljegyzése Áprilisi konverzációk címmel a kérdés történetéről Bethlen levelének vétele után dátum nélkül. Itt foglalja össze az 1928 áprilisi jegyzék szövegét, mely nincs az iratok mellett. — Ld. még *Karsai*: A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája. 22. sz. 50—54. l., 29. sz. 60—62. l., 103. sz. 173—178. l. valamint Országos Levéltár, Semsey iratok III. 1—3.

²⁶ A tárgyalási anyag java része a K. 99. Res és a K. 64. 1931. évi 23. tételben található.

²⁷ Bethlen—Stresemann, ill. Bethlen—Grandi beszélgetés: *Karsai*: i. m. 51. sz. 95—97. l. és 53. sz. 100—106. l.

ami sokkal, nagyobb akadályát képezte a Habsburg restaurációnak, mint a kortársak híhatték. Az Ausztriával való „közösködést” ugyanakkor azért is elvetette, mert nem hitte, hogy Ausztria független, vagy akár olasz érdekszférába tartozó állam maradhat a német nyomás árnyékában. Voltaképpen úgy vélte, hogy Ausztria Németországhoz csatlakozása, vagy csatolása elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség. Mussolini 1927-ben maga is ebben az értelemben nyilatkozott, s Bethlennek az volt a benyomása, hogy az osztrák kérdést az olasz miniszterelnök is a németekkel való megegyezési alapnak tekinti. Mégis úgy tűnik, hogy Mussolini emellett a variáns mellett lehetségesnek vélte még egy hosszabb időn át azt is, hogy „európai keretben” mozogva és elsősorban Angliára támaszkodva Ausztriát olasz befolyás alá vonja. Az olasz külpolitika — a magyar iratok tükrében — mind a német, mind az ezzel összefüggő osztrák kérdésben hajlékonyabbnak látszik ebben az időben, mint a magyar kormány álláspontja.

Az Ausztriával kapcsolatban alkalmazandó taktikát illetően viszont Bethlen és Mussolini teljes egyetértésre jutott. Az úgynevezett osztrák akcióra az olasz kormány magyar segédlettel igen jelentős összeget fordított. 1930-ig a magyar iratok szerint mintegy 2 és fél millió osztrák schillingről volt szó, melynek segítségével az osztrák Heimwehr-szervezetek kiépülése meggyorsult, s ez a jelentékeny, fasiszta jellegű fegyveres testület számottevő nyomást gyakorolt az osztrák keresztényszocialista kormányzatra. Így — noha a kezdetben tervezett Heimwehr-puccsot nem sikerült lebonyolítani —, az olasz — magyar beavatkozásnak szerepe volt abban, hogy 1929-től, Schober kancellárságától kezdve az osztrák külpolitika olasz és magyar szempontból egyre kedvezőbbé vált. Ausztria szerződést kötött mindkét állammal, s hajlandónak mutatkozott bizonyos együttműködésre Magyarországgal Csehszlovákia ellen. Jóllehet Schober fellépett a Heimwehr-puccs ellen és annak képviselőit a vezetésből kiszorította, az együttműködésre az új vezetével, Starhemberg herceggel hajlandó volt. Így bizonyos joggal írhatta a bécsi magyar követ római kollégájának 1930 nyarán, hogy az olasz külügyminisztériumban, ahelyett, hogy a kiadott pénz miatt sopánkodnának, inkább örülhetnének az illetékesek az ott elért jelentős eredményeknek.²⁸

A másik kérdés, amelyben Bethlen és Mussolini 1927—28 folyamán egyetértésre jutott, Jugoszlávia elszigetelése és belülről kiinduló szétrobbantásának elősegítése volt. Evégett Bethlennek fel kellett áldoznia azt a már-már létrehozott détenté-ot, amit 1924-től kezdve Jugoszláviával fokozatosan kiépített, s azt a lehetőséget, amit egy jugoszláv kikötő megnyitása jelenthetett Magyarország számára. Az olaszok több ízben kifejtették, hogy nem néznék jó szemmel a magyar—jugoszláv modus vivendi létesítését, s ebben a tekintetben 1930 közepéig taktikai változás sem következett be. Bethlen nemcsak ehhez járult hozzá minden ellenvetés nélkül, de együttműködött Olaszországgal Jugoszlávia minden ellenfelének támogatásában. A kapcsolatot ezekkel az erőkkal nem egyszer éppen a magyar szervek közvetítették az olasz kormány irányában. Olasz — magyar együttműködés alakult ki a horvát szeparatista erők támogatása terén,

²⁸ A Heimwehr olasz és magyar támogatásáról *L. Kerekes*: Akten zu den geheimen Verbindungen zwischen der Bethlen-Regierung und der österreichischen Heimwehrbewegung. Acta Historica, XI. évf. 1—4. sz. 1965. 299—339. l.; *D. Nemes*: „Die österreichische Aktion” der Bethlen-Regierung. Uo. 187—258. l. Több, a fentiekhez képest új elemet tartalmazó irat található a római magyar követség 1930-as anyagában. — Apor hivatkozott levele: K. 99. Res. 1930—104. 1930. júl. 5.

s ez 1929-től kezdve elsősorban az Usztasa szervezet támogatását jelentette. Az Usztasa vezetőség nagy része Olaszországban telepedett le, ott táborokat létesített, míg a magyar kormány pénzbeli támogatást ajánlott fel számukra, s hozzájárult ahhoz is, hogy menekülésben levő usztasákat befogadjon, bár az ezek számára tervezett tábor Bethlen kormányzása idején nem jött létre.²⁹

Igyekezett előmozdítani a magyar kormány Olaszország kapcsolatát a jugoszlávellenes bulgáriai macedon terror-szervezettel, a VMRO-val (Vansna Makedonska Revolutiona Organizacija = Belső Macedon Forradalmi Szervezet) is. Ennek képviselője — a római magyar követ szerepe mellett — első ízben 1930-ban jelent meg Rómában és tárgyalt Guariglia-val, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével. Bár az olasz külügyminisztérium leszögezte, hogy a jövőben csak „harmadik személy” közbejöttével hajlandó a macedon szervezettel tárgyalni, s kérését, az Albánián át való közlekedésük biztosítását elhárította, a továbbiakban mind az olasz, mind az albán szervek, mint a szófiai magyar követ jelentette — „kéz alatt” a VMRO segítségére voltak.³⁰

Jugoszlávia bekerítését és a balkáni olasz befolyás megalapozását szolgálta az a terv is, hogy Törökország, Görögország és Bulgária közelítése útján a Balkánon úgynevezett „pacte à trois”-t hozzanak létre, mellyel Magyarország szíves viszonyt tart fenn. Erről a tervről 1928 áprilisában Mussolini tárgyalt Milánóban a török és a görög külügyminiszterrel, valamint Bethlen gróffal, akik ahhoz valamennyien hozzájárultak. Bethlen ugyanekkor vetette fel már ismertetett romániai tervét, melyről Mussolini úgy vélekedett, hogy igen jól kapcsolódik az ő „pacte à trois” elgondolásához. Bethlen — a területi, az erdélyi kérdéstről hallgatva — a magyar—román közeledés feltételül szabta a függő ügyek, s ezek sorában mindenek előtt az optáns ügy lezárását, ami a Romániából Magyarországra költözött és magyar állampolgárságot választott, optált földbirtokosok kártalanítását jelentette a román állam által elkobzott és nagyrészt a romániai földreform céljaira igénybeavett földeikért. Emellett Bethlen a romániai magyar kisebbség helyzetének rendezését is kívánta. Bethlen követelésein, valamint azon a tényen, hogy Románia egyre határozottabb francia orientációt folytatott, a román—magyar közelítési terv nagyon hamar elakadt. Az olasz sürgetésekre Bethlen mindannyiszor azt válaszolta, hogy az optáns-ügy elfogadható lezárása előtt tárgyalásra Romániával nem kerülhet sor.³¹

²⁹ A már idézett Mussolini—Bethlen beszélgetések mellett a horvát, ill. usztasa kapcsolatokról: K. 64. 1934—16/a — szám nélkül 769—801. folio. Kristóffy feljegyzése a magyar—horvát kapcsolatok történetéről 1934. nov. 8.—dec. 10.; K. 63. Vegyes bizalmas iratok. 421. csomó, 381—383. folio. Apor Gábor, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjétől származó feljegyzés Pavelié-csel folytatott megbeszéléséről, 1929. júl. 23.; *Karsai*: i. m. 186. sz. 317. l.

³⁰ Hóry ügy látta, hogy a macedon ügyben Guariglia a fék szerepét játszotta. K. 99. Res. 1930—75. Hóry jel. 1930. jún. 24. és uo. feljegyzése az ügy fejleményeiről dátum nélkül; uo. 1930—132 Rudnay szófiai követ jel. 1930. nov. 6.

³¹ Hóry az olasz—román viszonyról ebben az időben így írt: „Azt is felteszem, hogy az olaszok, akiknek Jugoszlávia diplomáciai körülkerítése, illetve a francia befolyásnak a Balkánon való ellensúlyozása céljából, avagy amint ők mondják, a kisantant elleni játszmájukban Romániára szükségük van, a román—magyar viszonylatban a jövőben inkább a békéltető közvetítő szerepét fogják játszani, s nem fogják politikai elveiket ezen vonatkozásban a magyar érdekek merev védelmezésével kompromittálni.” K. 63. 1928—23/7—1378 Hóry jel. 1928. márc. 27. — Az olaszok mégis úgy határoztak, hogy az optáns-ügyben egyértelműen a magyar álláspontot támogatják. K. 99. 1928—21—161 Hóry jel. 1928. júl. 13. — A római magyar ügyvivő jelezte, hogy ennek az ügynek elfogadható lezárása előtt Bethlen minden közeledési kísérletet meddőnek vél. K. 99. 1928—21—173 Wodianer jel. 1928. aug. 11.

Nem alakult jobban a „pacte à trois” sorsa sem, jöllehet a török kormány barátsági szerződést kötött mind Olaszországgal, mind Magyarországgal, sőt nagynehezen — olasz és magyar közvetítést is igénybe véve — megszűtetett a török—görög egyezmény is. Venizelosz görög külügyminiszter azonban kijelentette, hogy kész Olaszországgal is hasonló szerződést kötni, ezeknek a szerződéseknek az összekötésére azonban nem hajlandó, minthogy ez sérthetne esetleg más államokat. Bulgária szorosabb kapcsolása az olasz érdekszférához az ottani belső helyzet, s főként Burov külügyminiszter franciabarát irányzata miatt komolyan egyelőre szóba sem jöhetett. Így a pacte à trois szintén megbukott, s ráadásul Bethlen 1930 őszi ankarai látogatása során azt tapasztalta, hogy az olasz barátság gyökerei Törökországban nem elég mélyek, s Törökország álláspontja egy esetleges balkáni unió kérdésében, mely magától értetődően Jugoszláviát is magába foglalná, s mely mögött Franciaország áll, meglehetősen homályos.³²

Egyelőre annak sem mutatkozott jele, hogy Bulgária hajlana az olaszbarát, nyílt revizionista politikára. Bár Mussolini szerint Borisz király kész volt erre, az erős baloldali ellenzék miatt kénytelen volt megtűrni a kormányban Burov külügyminisztert, aki a francia orientáció híve volt és a VMRO ellen dolgozott. Ez volt az oka, hogy az olasz és a magyar kormányt is foglalkoztatta a bulgáriai jobboldali fordulat lehetősége, s ebből a szempontból figyelmet fordítottak a nacionalista jobboldali érzelmű Volkov tábornokra, aki ebben az időben Bulgária római követe volt, majd miután kiderült, hogy Volkov a puccs vezetője volt és 1930-ban olasz mintájú fasiszta szervezkedésbe kezdett.³³

A balkáni olasz-barát csoportosulás kialakítása tehát nem sikerült, s ott az egyetlen szilárd olasz szövetséges továbbra is csak Albánia maradt, mely

³² A török—görög ügyre és az ezzel kapcsolatos magyar közvetítésre a K. 63. 23-as tétel 5., 7. és 26. altételében található anyag. Ezek között található a szófiai ideiglenes magyar ügyvivő jelentése a 35 gépből álló olasz légi flotta látogatásáról a Keleti-, Közép- és Fekete-tengeren, melyről az ügyvivőnek az volt a benyomása, hogy az „Olaszország közelkeleti politikájának alátámasztása akart lenni, ízelítőt adván egyrészt abból a légi haderőből, amellyel Olaszország rendelkezik, másrészt pedig bizonyítéka annak, hogy Olaszország bombái könnyen eljutnak Athén és Konstantinápoly, sőt a Fekete-tenger fölé is.” K. 63. 1929—23/5—2194 [2385] Ghyecz jel. 1929. jún. 19.

Bethlen ankarai tapasztalatairól Khuen-Héderváry így tájékoztatta Hóryt: „A törökök saját érdekükben követik ugyan a milánói találkozás folyamán kialakult politikai irányvonalat, tehát előmozdítják a török—bolgár—görög közeledést, valamint szeretnék a pacte à trois megvalósítását [ami azonban Venizelosz ellenállásán hajótörést szenvedett], de nincs meg bennük az a bizalom Olaszország iránt, amely szükséges volna arra, hogy a későbbi időkben is harmonikus egyetértésben folytathassák külpolitikájukat. Így pl. már most homályos álláspontjuk a törököknek a Balkán-blokkot illetőleg.” K. 99. Res. 1930 — szám nélkül. Khuen-Héderváry Hórynak 1930. nov. 8. — Kb. ugyanebben az időben Hóry viszont azt fejtette ki, hogy Görögországnak objektíve nem érdeke Olaszország erősödése. K. 63. 1931—23/7—101 [4172] Hóry jel. 1930. nov. 14.; az ankarai követ pedig Olaszország török politikájának hibáit ecsetelte. Uo. 190 [4260] Tahy ankarai magyar követ jel. 1930. nov. 17.

³³ K. 99. 1930—19—16 Hóry jel. Borisz király római látogatásáról 1930. jan. 10. K. 99. Res. 1930—80 Rudnay jel. Volkovról 1930. febr. 12. Uo. 71. Hóry jel. a bulgáriai „nemzeti irány” képviselőinek római útjáról, tárgyalásáról Volkovval és a Palazzo Chigivel, 1930. máj. 22.: K. 99. 1930—19—162. Hóry jel. Cankovról s arról, hogy az olasz külügyminisztérium utasította szófiai követét, hogy Cankov pártjával igyekezzék „összeköttetését minél intenzívebbé tenni s őket az olasz orientáció hasznossága tekintetében meggyőzni”. 1930. jún. 13.

1926 óta gyakorlatilag protektorátusi viszonyban volt Olaszországgal szemben.³⁴

Mindezek ellenére Mussolini — sokkal inkább, mint Bethlen — nagy jelentőséget tulajdonítva a politikában a szubjektív motívumoknak és elsősorban egy „megfelelő” vezető személyiség akaratának, a balkáni játszmát távolról sem tekintette befejezettnek, s a balkáni olasz blokk gondolatával tovább játszott, holott már mutatkoztak a Balkán-Unió szervezkedésének első jelei. Jóllehet 1930-ban, midőn az első balkáni konferenciát „magánkezdeményezésre” összehívták, a felelős politikusok többsége úgy nyilatkozott, hogy a balkáni államok szövetségének megszervezése csak a sokkal távolabbi jövő feladata lehet, mégis megállapítható volt, hogy a kismemzeti összefogás gondolata a Balkánon nemcsak régi keletű, de azidő szerint is élő gondolat.³⁵

Az 1927-ben bevezetett aktív politikai kurzusról összefoglalóan az állapítható meg, hogy magának az olasz—magyar szövetségnek létrejöttén kívül egy nem túlságosan jelentős, mindenestre nem döntő ausztriai eredményen túl sikert semmilyen tekintetben nem ért el. Jugoszlávia izolálása távolról sem vált teljessé, a horvát szeparatisták ereje a jugoszláv állami egység felbomlásztására elényészően csekélynek bizonyult, a magyar—román közeledés egy lépéssel sem jutott előbbre, a „pacte à trois” meghiúsult, Törökország és Görögország szemmel láthatóan két vasat tartott a tűzben, s a remélt belpolitikai fordulat Bulgáriában nem következett be. Nem jutott előbbre — s Bethlen szempontjából ez volt a legfontosabb — a német—olasz közeledés sem.

*

Ezen a holtponton azután új elemként jelentkezett a nemzetközi életben a fokozatosan egyre szorongatóbbá váló gazdasági válság, ami Közép-Európában az eladási nehézségek terén már 1930-ban erősen éreztette hatását, katasztrofálissá és az egyes országok egész politikai életében irányadóvá pedig az 1931-ben bekövetkezett pénzügyi összeomlással vált. Bár a gazdasági válsággal kapcsolatban egészében véve joggal állapítják meg a történészek, hogy a nemzetközi feszültség újabb tényezője lett, részleteiben vizsgálva a fejleményeket az is kétségtelen azonban, hogy a válság az első időben éppen ellenkező hatást gyakorolt: a két tábor, a revíziós és a status quot védelmező tábor polarizálódását nem elősegítette, hanem inkább összezavarta a frontvonalakat. Ez a folyamat elsősorban azzal a ténnyel állt összefüggésben, hogy a válság Franciaországot egy ideig elkerülte, s így éppen Franciaország jutott abba az ezúttal monopol helyzetbe, hogy kölcsönök nyújtásával, vagy annak reményével politikai presziót gyakorolhasson.

³⁴ Az olasz—albán szerződésekről, a viszony alakulásáról, Albánia belső helyzetéről, Zogu király személyéről és az 1931-i Albániának nyújtott kölcsönről a K. 99. 1931. évi 2. tétel tartalmaz visszamenőleg is iratokat. Ezek arról vallanak, hogy az olasz—albán viszony távolról sem volt zavartalan, de az 1931-es kölcsönrel Olaszország ottani pozícióját erősen megszilárdította.

³⁵ A balkáni konferenciára vonatkozó jelentések találhatóak K. 99. 1930. évi 30-as tételben szám nélkül. Közöttük Tahy jelentése a gondolat bázisáról. Ebben: „Nem lehet tagadni, hogy a balkáni népekre a kölcsönös közeledés és esetleges unió eszméjének igen nagy propagatív vonzóereje van, s mindenkiben él a tudat és a tapasztalat, hogy jövendő békés fejlődésük szempontjából közeledésük mindenkire csak előnyt hozhatna, továbbá, hogy közös érdekük, hogy az osztrák—magyar—oroszlival után újra ne váljanak az olasz—francia versengés áldozataivá.” Tahy jel. 1930. júl. 2.

Ez a fordulat a magyar kormány szempontjából azt jelentette, hogy Bethlen; aki egyébként megelőzően sem égette fel maga mögött a hidakat és az elmúlt évek folyamán is súlyt helyezett arra, hogy mind Angliával, mind Franciaországgal korreket viszonyt tartson fenn, ezt követően egy hosszúlejratú, nagyszegű francia kölcsön reményében 1930—1931 folyamán az aktív külpolitikában jelentős visszalépést tett. Nemcsak a revíziós kampány halkult, nemcsak a nyugati kapcsolatok váltak intenzívebbekké, de nagyobb óvatosság mutatkozott az úgynevezett osztrák, horvát és macedon, vagyis a Heimwehr, Usztasa és VMRO ügyekben is. 1930 őszi például a magyar kormány eltanácsolta a Heimwehr-t egy akkor tervezett puccs-kísérlettől (aminek egyébként belső ausztriai okai is voltak),³⁶ s az Usztasa vezetőjének, Paveliéknek 1929-ben tett ígéretek közül csak a kevésbé kompromittálóakat váltotta be.

A külpolitikai dinamizmus megtorpanását érzékelve az olasz kormány is arra a következtetésre jutott, hogy a mélyben gazdasági problémák húzódnak, s míg megelőzően a politikailag szövetséges államokkal kapcsolatban megszűbbmenő, átfogó gazdasági elképzelésekről sem Mussolini, sem az olasz külügyminisztérium vezetői nem beszéltek, 1930-ban napirendre kerültek az erre irányuló tervek. A magyar iratanyag ismeretében nincs konkrét értesülésünk arról, hogy e tervek realizálását az olasz vezető körök miként ítélték meg, csak célzásokból és másirányú megnyilatkozásokból következtethetünk arra, hogy ezeket Olaszország részéről politikai okokból hozott áldozatoknak tekintették, vagyis a gazdaságpolitikát az általános külpolitikai érdekeknek próbálták alárendelni. Az elgondolás tehát nem volt szerves, nem épült szorosan az adott országok gazdasági életére, s így a sikerre is kevés kilátása volt. Többek között és elsősorban ezzel függött össze, hogy az 1930 tavaszától szőnyegen levő olasz—magyar—osztrák körkapcsolásos gazdasági rendszernek a kidolgozása rejtett preferenciák alapján sehogyan sem haladt előre. Érthető, ha ez a tervezet gazdasági szempontból nem ellensúlyozhatta Ausztria és Magyarország sürgető pénzügyi szükségletét, amit mindkét állam egyedül Franciaországtól remélhetett, sem — másfelől — azokat a sokkal jelentősebb vámkedvezményeket, melyeket ugyanettől az időtől kezdve Németország időről időre mindig újból felajánlott, s melynek a nagy német felvevőpiac következtében perspektívában volt realizálása.³⁷

³⁶ A Heimwehr-puccs gondolata fokozatosan háttérbe szorult. Mussolini egy rövid vára-kozási idő után már 1929-ben Schober támogatása mellett döntött. K. 63. 1930—23—631 Hóry évi jel. 1930. febr. 21. Midőn Schober 1930-ban kiutasította Pabst-ot, Grandi inkognitóban Bécsbe utazott, de nem interveniált Pabst érdekében, hanem beérte azzal, hogy Starhemberg herceget az olasz követségen összeismertesse Schoberrel, s az előbbi a kormánnyal való együttműködésre oktassa, mondván, hogy „az olasz fasizmus sohasem érte volna el célját, ha nem támaszkodott volna az olasz kormány jóindulatú támogatására.” K. 99. Res. 1930—399. Amb-rózy bécsi magyar követ jel. 1930. jún. 20. Októberben Walkó utasította a római követet, kérje fel az olasz külügyminisztériumot, járjon el az is avégett, hogy a Heimwehr támogassa a kormányt. Uo. 188. Távirat Hórynak 1930. okt. 22. Hóry évi jelentése értelmében 1930 szeptemberében a magyar és az olasz kormány tartotta vissza a Heimwehr-t a tervezett pucstól. K. 63. 1931—23/7—651 Hóry jel. 1931. febr. 14.

³⁷ Az olasz—magyar—osztrák gazdasági blokkról a Palazzo Chigiben 1930 májusában kezdtek beszélni, s nem sokkal később felvetették Jugoszlávia kapcsolásának gondolatát. A tervet siettetni látszott Flandin és Loucheur francia gazdaságpolitikus szakértők közép-európai útja, annál is inkább, mert a franciákat Magyarországra is meghívták. Az olasz tervet Inginio Brocchi olasz államtanácsos dolgozta ki, azt Pesten bemutatta, majd október közepén érkezett Rómába a magyar ellentervezet. A vonatkozó anyag a K. 99. Res. 1930, továbbá K. 63. 1930—43/3—1285 sz. alatt található. — A magyar ellentervezet a Magyarországnak juttatandó nagyobb

A frontok összezavarását elősegítette azután 1931 márciusában a német—osztrák vámunió tervének bejelentése, annál is inkább, mert a vámunió leple mögött voltaképpen egy messzemenő preferenciális szerződés rejtett, melyhez a német kormány kilátásba vette az összes közép-európai agrárállam esatlakozását. A magyar és a román kormánynak a németek konkrét javaslatokat is tettek, s noha azok a vámuniós válság időszakában óvakodtak az egyezményt aláírni, az utóbb, 1931 júliusában mégis létrejött, de több európai állam tiltakozása miatt nem léphetett életbe. A német diplomaták nem csináltak titkot abból, hogy következő lépésként Jugoszláviához kívánnak hasonló javaslattal fordulni. Ezzel a német akcióval kirazolódott a német Mittel-Europa képe, még akkor is, ha az adott időpontban Németország aligha volt abban a helyzetben, hogy a pillanatnyilag egyoldalú kedvezményeket gyakorlatilag realizálja.³⁸

Ugyanakkor azonban az is világossá vált, hogy a német—osztrák vámuniót ugyan meg lehet hiúsítani, de ez semmit sem változtat Közép-Európa objektív problémáin, s elsősorban azon nem, hogy a legerősebb gazdasági aduval Németország rendelkezik ebben a térségben.³⁹

Az olasz és a magyar reagálás a német lépésre több ponton eltért egymástól. Az olasz kormány fokozottan igyekezett saját gazdasági koncepcióját, mint a német ajánlatok ellenszerét kidolgozni és elfogadtatni. Ez feltételezte a gazdasági valósághoz való bizonyos alkalmazkodást, ami oda vezetett, hogy az olasz vezető személyek foglalkozni kezdtek Jugoszláviának a bevonásával a tervezett gazdasági blokkba, s évégett az olasz külügyminisztérium lépéseket is tett. E folyamat másik oldala volt, hogy az olasz kormány az usztrasákat visszatartotta attól a tervüktől, hogy betörést kíséreljenek meg Jugoszláviába, közelebről Horvátországba. Noha ettől kezdve az olasz politikusok gondolataiban hosszú ideig ott kísértett az a szükségesség, hogy a gazdasági közeledés mellett Jugoszláviát egyúttal megkíséreljék politikailag távortartani Németországtól, ez sohasem jelentette a másik terv, a jugoszláv egység felrobbantásának és az arra alkalmas erőknek az elejtését. A magyar kormány az olasz gazdasági tervekhez

kedvezményeket azzal indokolta, hogy figyelembe kell venni e rendszer politikai indítékait is. K. 99. Res. 1930—121. A jegyzék átadásakor Grandi a magyar követ előtt megjegyezte, hogy a terv politikailag nagyon jelentős, „mert felfogása szerint a közös politikai célokért küzdő államoknak gazdasági téren is együtt kell működniük, másfelől azért, mert Franciaország szemmel láthatóan igen erős tevékenységet fejt ki, hogy az érdekszférájába tartozó államokat gazdaságilag magához láncolja, illetve, hogy e hatalmi csoportosulásnak közös materiális alapot is nyújtson, jelentőségét fokozza.” Uo. 121. Hóry jel. 1930. okt. 22. — Ezt követően technikai természetű tárgyalások kezdődtek.

³⁸ Az osztrák—német vámunióra vonatkozó anyag elsősorban a K. 63. 1931. évi 20. tétel 25. alutételében és Országos Levéltár. Külügyminisztérium. Bejövő számváltóiratok, 1931. Bécs jelzet alatt vannak összegyűjtve. Feldolgozásuk: *Ormos Mária*: Franciaország és a keleti biztonság 1931—1936. Budapest, 1969. 60—86. l. Itt nem szerepel a magyar—német és a román—német preferenciális egyezmény megszületésének ténye. Az erre vonatkozó okmányokat a római magyar, illetve román követ a német nagykövettel együtt átnyújtotta Fani olasz államtitkárnak. K. 99. 1931—1159. Pro domo 1931. okt. 13. A Palazzo Chigiben kb. egy hónap múlva közölték, hogy nem fűznek megjegyzést az egyezményhez, hanem megvárják az illetékes államok nyilatkozatát. K. 99. 1931—1181 Olasz jegyzék 1931. nov. 14.

³⁹ Curtius erre vonatkozó kijelentéséről: K. 63. 1931—20/25—1261 [2132] Kánya berlini magyar követ jel. 1931. máj. 16., a bécsi német követ utólagos nyilatkozatáról a német felvevőpiac rendkívüli kiterjedtségét illetően K. 53. 1932—50—4205 [5338/1931] Ambrózy jel. 1931. dec. 18.

nem sok illúziót fűzött, éppen csak a lefelőlözhető hasznot igyekezett megszerezni belőlük.⁴⁰

Magával a vámuniós válsággal kapcsolatban a két kormány taktikai kiindulása azonos volt, később azonban az is eltért egymástól. Mind Bethlen, mind Mussolini azt hitte a bonyodalom elején, hogy Németország szorult helyzete alkalmas talajt fog teremteni a német—olasz megegyezésre, mert Németországnak szüksége lesz az olasz támogatásra. Ezen az alapon az első hetekben mindkét kormány várakozási álláspontra helyezkedett.⁴¹ Később, midőn világossá vált, hogy a német kormány nem tesz ilyen lépést, a magyar kormány azt tanácsolta, hogy az olaszok működjenek együtt a franciákkal, s ezen az alapon fogadtassák el velük az olasz gazdasági tervet, az úgynevezett Brocchi-tervet is. Ez a javaslat olasz politikai körökben megdöbbenést váltott ki,⁴² s miután Róma utólag értesült arról is, hogy a magyar kormány Párizsban egy kis kölesönt, amolyan gyorssegélyt vett fel, s ebből az akcióból Olaszországot kihagyta, a magyar—olasz viszonyban is bizonyos elhidegedés következett be.⁴³ Noha nemsokára Grandi is megváltoztatta magatartását Németország irányában, s határozottan fellépett a vámunió ellen, a maga részéről minduntalan hangoztatta, hogy az ebben a kérdésben kialakult közös álláspont Franciaországgal pusztán véletlen, s Olaszország voltaképpen nem a franciákkal, hanem Angliával működik együtt.⁴⁴

*

⁴⁰ Miközben a tárgyalások előrehaladtak mind magyar—olasz, mind magyar—osztrák vonatkozásban, az olasz külügyminisztériumban egyre inkább hangoztatták Jugoszlávia bevonásának szükségességét, míg Károlyi Gyula, az új magyar külügyminiszter arra mutatott rá, hogy „gazdasági terveink nem tökéletesek addig, amíg valamely módon azokba Németországot bele nem vonhatjuk és így a most még sánta kombinációt szilárd alapzatra nem helyezhetjük”. K. 64. 1931—23—449 Feljegyzés Károlyi és Grandi genfi beszélgetéséről 1931. máj. 21. — 1931 júliusában a magyar kormány az egyezményeket aláírta Olaszországgal és Ausztriával, de azok nem léptek életbe.

⁴¹ Bethlen a budapesti olasz követ, Arlotta előtt kifejtette, hogy az alkalmat fel kellene használni a német—olasz viszony rendezésére, valamint a kisantant felbomlasztására. K. 63. 1931—20/25—1261 [szám nélkül]. Feljegyzés Bethlen és Arlotta beszélgetéséről, 1931. márc. 26. Grandi viszont jelezte, hogy bár Olaszország az adott helyzetben a vámuniót nem helyeselheti, mivel Németország közeledése még várható, azt egyelőre nyíltan opponálni sem fogja. Uo. 1261 [1529] Hóry jel. 1931. ápr. 11.

⁴² K. 64. 1931—23—366 [399] Aide mémoire 1931. ápr. 17. — A magyar jegyzék vétele után Arlotta kormányutasításra több kérdést intézett Khuen-Héderváry grófhoz. Utalt arra, hogy a jegyzék Rómában bizalmatlanságot váltott ki és megkérdezte, „hogy nem változott-e meg felfogásunk és végcélunk az-e, hogy az olasz—osztrák—magyar gazdasági közeledésből idővel egy Németországhoz való közeledés is kifejlődjék. Vagy pedig arra gondolnánk, hogy Franciaországhoz közeledjünk?” Khuen az utóbbit tagadta. K. 64. 1931—23—366 [349] Feljegyzés Khuen-Héderváry és Arlotta beszélgetéséről 1931. ápr. 21. — Grandi később kifejtette, hogy elvileg a magyar jegyzékkel egyetért, de mivel Olaszország ebben az ügyben pártatlan bírónak akar fellépni, inkább Angliával és nem Franciaországgal kollaborál. K. 64. 1931—23—366 [356] Hóry táv. 1931. ápr. 24. és uo. Hóry jel. 1931. ápr. 25.

⁴³ Párizsban folyamatban volt egy 500 millió frankra tervezett magyar kölcsön tárgyalása is, melyre Briand több ízben, utoljára 1931 júniusában ígéretet tett. K. 63. 1931—11/7—3277 Feljegyzés a budapesti francia ügyvivő közléséről 1931. jún. 6. — Ezt nem, csupán egy 5 millió frankos kölcsönt sikerült 1931 júliusában lebonyolítani. Károlyi ebből Olaszország kihagyását azzal indokolta, hogy nem akarta a Rómában folyamatban levő „másirányú” tárgyalást, azaz a katonai kölcsön ügyét veszélyeztetni. Ezt a kölcsönt tárgyalandó Walkó Rómába utazott. K. 64. 1931—23—545 Károlyi táv. Hórynak 1931. júl. 6. — Mussolini válasza az volt, hogy másnap Walkónak megüzente: a magyar kérést nem áll módjában teljesíteni. K. 64. 1931—23—567 Hóry levele 1931. júl. 7. — Ezzel az olasz katonai kölcsön ügyét eltemették.

⁴⁴ Értesülései alapján Hóry júniusban jelezte, hogy mivel Németország olasz kezdeményezés ellenére a közeledésre nem volt hajlandó, az olasz álláspont a vámunió kérdésében megmerevedett.

1931-re a bethleni külpolitikai koncepció gyakorlatilag holtpontra jutott, s Magyarország előtt ismét felmerült a kérdés, hogy a további utat a közép-európai, vagy Bethlen elgondolása szellemében ezután is a nagyhatalmi orientáció irányában jelölje-e ki. Ez a tény azonban nem jelentette, hogy az elgondolás maga, mely szerint a status quo-val elégedetlen hatalmak megerősödése és ennek következtében a versailles—trianoni rendszer tarthatatlansága előbb utóbb olyan helyzetet kell kialakítson, melyben Magyarországnak is esélye van a területi revízióra, alapjában irreális lett volna. A polarizálódás kétségtelenül ebben az irányban ment előre, de nem abban az ütemben, amint Bethlen várta. Végcredményben a háborús feszültség nem az általa megjelölt 1935-re, hanem mintegy három évvel később alakult ki. A részletekben mutatkozó sikertelenség részben ezzel is összefüggött, részben pedig azért nem tekinthető Bethlen személyes kudarcának, mert mint programpontot vagy taktikából, vagy szövetségi kötelezettségből tette magáévá. Taktikázasnak tűnik, midőn Bethlen pozitív értelemben beszél a kisantant „felbomlasztásáról”, abban az értelemben ti., hogy valamelyik kisantant állammal Magyarország megegyeznék, s így a kisantant magyarellenes egységét megbontaná. Gratz Gusztáv feltételezi, hogy Bethlennek valóban szándéka volt a magyar—román megegyezés kísérlete, még hozzá Erdély autonómiája alapján. Bethlen előtt is nyilvánvaló volt azonban legalább az, hogy az erdélyi autonómia elismerésére csak Románia többoldalú és kivételesen szorongatott helyzetében kerülhetett sor, erre tehát a szituációt ő sem láthatta érettné.⁴⁵ Midőn 1928-ban a közeledést Bethlen Rómában megpendítte, ezek szerint csak egy déntentera gondolhatott, de a továbbiakban — tekintettel az optánus-ügy elhúzóására — ez elől is mindvégig elzárkózott. Valójában tehát éppen ő volt az, aki a kisantant „felbomlasztása” végett ebben az értelemben egyetlen lépést sem tett. Szövetségesi hűséget vélt viszont teljesíteni akkor, midőn Mussolini balkáni terveinek megvalósítási kísérlete során közvetítést vállalt, ebben a térségben azonban igazában őt csak a jugoszlávellenes erők érdekelték. Ugyanakkor pedig az is kétségtelen, hogy a részletekben a bethleni elgondolás egyes, számára éppen legfontosabb elemei útjukra indultak. Ha Ausztriában egyértelmű fordulatra nem is került sor, a magyar célok szempontjából a helyzet sokkal kedvezőbbé vált, s szilárd kapcsolat jött létre a jugoszlávellenes balkáni erőkkel, még hozzá nemcsak Budapest, hanem Róma vonatkozásában is.

Jóllehet Bethlen lemondása külpolitikai téren is a kudarc elismerésének tünt, s nem egy helyen a külföldön így is értelmezték, a fent mondottak képeztek alapot ahhoz, hogy Bethlen maga a kialakult holtpontot átmenetinek tekintette, s nem ismerte el koncepciója kudarcát. A nehézségek felmerülését a nemzetközi helyzet lassú fejlődésével és a válság tényével magyarázta, de meg volt győződve arról, hogy a további fejlemények igazolni fogják.

Ezen az állásponton azért tarthatott ki, mert két nagyon fontos szimptomát, mely koncepcióját alapjaiban kérdőjelezte meg, ebben az időben még nem

K. 63. 1931—20/25—1261 [2760] Hóry jel. 1931. jún. 26. — Grandi Károlyi előtt hangsúlyozta, hogy fellépése a vámunió ellen csak véletlenül esik egybe Franciaország álláspontjával. K. 58. 1931—64. Feljegyzés Károlyi és Grandi genfi beszélgetéséről, 1931. máj. 21. Ugyanakkor az osztrák külügyminiszter előtt azt hangoztatta, hogy a vámunió ellen foglal állást még akkor is, ha a Hágai Nemzetközi Bíróság jogi kifogást nem emel az ellen. K. 63. 1931—20/25—1261 [2278] Ambrózy táv. 1931. máj. 27.

⁴⁵ Gratz Gusztáv: Bethlen külpolitikája és kisebbségi politikája. Magyar Szemle, 1934. okt. XXII. köt. 2. sz. 111. l.

realizált teljes mértékben. Alapvető kudarc ugyanis Bethlent elsősorban azokban a várakozásokban érte, melyek Olaszországhoz, illetve az olasz—német viszonyhoz fűződtek. Olaszország helyzetének és politikájának megítélésében két tényezőt kell számításba venni. Az egyik, hogy Bethlen Magyarország jelentőségét Olaszország szempontjából eltúlozta, ami bizonyára kapcsolatban áll azzal, hogy ő csak, vagy elsősorban közép-európai szinten gondolkozott, s nem vette kellően tekintetbe Olaszország általános európai vonalát, sem pedig — s ezt még kevésbé — gyarmati, afrikai ambíciót. Másfelől annak is jele van, hogy túlbecsülte Olaszország általános potenciálját. Az itt tárgyalt időszakban pedig kiderült, hogy Olaszország végeredményben a magyar fegyverkezéshez nem tudott hozzájárulni, szövetségeseit — az egyetlen Albánia kivételével — pénzügyileg nem tudta támogatni, gazdasági koncepciója pedig nem nyugodott szilárd alapon. A valóságos helyzetet ebben az időben elfedte, hogy Olaszországot akkoriban katonailag az egyik legerősebb államnak tekintették, s a fasiszta rendszer nemcsak értett ahhoz, hogy mesterségesen az erő látszatát keltse, de az akkoriban már és még viszonylag széles olasz nemzeti egység, a rendszer ekkor még befelé érvényesülő dinamizmusa, nagyszabású tervei spontán módon is egy fejlődésben levő ország benyomását gyakorolták.

A másik hibás elemre, a német—olasz viszony Bethlen által feltételezett alakulásának kérdéses voltára is vetődött egy kis fény ebben a szakaszban. Világossá vált ugyanis, hogy nemcsak Stresemann, de Brüning és Curtius sem hajlandó Rómában kopogtatni és a kérő fél szerepében megjelenni. A még gyenge Németország tehát elhárította azt a magyar sugalmazást, hogy Olaszországgal megalkudjék a közép-európai befolyáson. Kérdéssé vált ezáltal, hogy vajon egy megerősödött Németországtól — bármilyen is legyen az — ezt miként lehet várni. Kérdéssé vált tehát a német—olasz egyensúlyra épített magyar híd-szerep is.

—Ha már most feltesszük a kérdést, hogy a tanulmányunk elején vázolt Bethlen-portrék közül melyik a hiteles, vagy leginkább hiteles, s itt természetesen megmaradunk a külpolitika terén, azt mondhatjuk, hogy a másodikként említett, mely Bethlent a „lehetőségek” politikusának, vagy „taktikus” politikusnak tartja, jár — a mi tapasztalataink szerint is — a legjobb úton. Ez azonban nem jelentette, hogy Bethlen az összes lehetőségeket számításba vette, mert azáltal, hogy a szomszédos országokkal a megegyezést előzetes kísérlet nélkül eleve kizárta, a további lehetőségek egész sorát vetette el. A lehetőségeket csak a másik variáción belül vette számításba. Nem feledkezett meg Nyugat-Európáról, mindenekelőtt Angliáról és Franciaországról, s nem csapta be a hátsó kiskaput egyszersmindenkorra Moszkva irányában sem. Az alternatívák közül azonban a legvalószínűbb és a szemében legkedvesebb az olasz—német út volt, mely szerinte nagy valószínűséggel összeütközéshez is vezet majd Moszkvával. Ebben a hosszabb távlatokat követő, messzemenő elgondolás keretében lehet Bethlent a lehetőségek emberének, s taktikai érzékkel rendelkező politikusnak tekinteni. Tárgyalt, tett engedményeket, kötött kompromisszumokat, de csak olyanokat, melyek valamilyen módon közelítették távolabbi céljaihoz, vagy nem távolították el azoktól lényegesen.

Mind távolabbi elgondolásaiban, mind napi taktikájában Bethlen realitásokra igyekezett építeni, realitásokhoz akart kapcsolódni, az erdélyi nagybirtokos provincializmusát azonban sosem tudta teljesen levetkőzni, a külpolitikát lényegében magyar, legfeljebb közép-európai központtal szemlélte, s indította el így a magyar politikát egy olyan nemzetközi játszmában, melyben végeredményben

az ő több alternatívás indulása ellenére a koncepció hibás elemei miatt a dolgok logikája folytán rövidesen már csak egyetlen lapot, a németet játszották meg. Ez a leszűkítés az idők folyamán az általános realitásoktól való fokozódó elszakadást eredményezte.

Noha Bethlen nem volt háborús kalandor, tisztában volt azzal, hogy a magyar revízióhoz az út a nemzetközi feszültség felforrósodásán, sőt konfliktusokon át vezet. Erről vallanak nemcsak katonai tervei, de több ízben tett nyilvános kijelentései is, melyek szerint a revíziót sem a Népszövetség segítségével, sem jogi úton, sem szép szóval nem lehet elérni. „A területi revíziók — mondta egy ízben 1933 folyamán — mindig nehéz dolgok voltak: területeket, amelyekért vérrel és vassal küzdöttek, szép szóval és diplomáciai játékkal nem lehet visszanyerni... Údvarlással sem megyünk sokra, az erősebb fél ezt a gyengeség és lemondás jelének veszi...”⁴⁶

Efelé a fejlődés 1932-től, a válság második felétől kétségtelenül meggyorsult, s a nemzetközi polarizálódás alapján véve a Bethlen által is elgondolt irányban haladt. A revíziós és a status quo-t védő tábor ellentéteinek növekedésén belül mégis olyan alapvető eltolódás következett be a bethleni koncepció kereteihez képest, melyek azt Magyarország szempontjából végzetessé tették. Az egyik eltérés volt, hogy az „orosz erő” nem egy restaurált nemzeti Oroszország képében lépett a nemzetközi élet színterére, hanem a szovjet hatalom volt, mely az európai politikába, mint többé el nem hanyagolható tényező bevonult, s ráadásul szembefordult minden olyan revíziós törekvással, mely konfliktust, háborút eredményezhet. Ez a körülmény párosodott a német—olasz erő fokozódó eltolódásával. Abban az ütemben, ahogyan a nemzetközi polarizálódás végbe ment, vált mind világosabbá, hogy a közép-európai német—olasz egyensúly illúzió, s ebben a térségben helyett német hegemonia alakul ki olasz asszisztencia mellett. E reláció módosulásban az ésszerűen kiszámítható tényezőkön túl egy olyan új elem is jelentkezett, melyet előre nem lehetett látni: a német náciizmus újszerű, minden hagyományos szövetségi politikának, diplomáciai eljárási szabálynak hadatüzenő, a Bethlent érdeklő térségben így vagy úgy korlátlan hegemoniára törekvő külpolitikája. A korlátot nem ismerő német expanzió a viszonylagos olasz gyengeséggel szembeesítve minden logika szerint is csak egyetlen eredményezhetett: Magyarország kiszolgáltatottságát. Nem esoda, ha ezt a tényt Bethlen gróf csak nagyon nehezen és vonakodva ismerte fel. Végül azonban kénytelen volt felismerni, ami egyúttal azt is jelentette, hogy ezen a ponton, a harmincas évek második felében, szembekerült saját külpolitikai orientációjával, s az általa elindított külpolitika eredményeivel.

⁴⁶ Bethlen István: Magyarország az új Európában. Magyar Szemle, 1933. ápr. XVII. köt. 4. sz. 307. l.

M. ОРМОШ

КОНЦЕПЦИЯ ИТАЛЬЯНСКО-ВЕНГЕРСКОГО СОЮЗА БЕТЛЕНА (1927—1931)

Резюме

Проблема венгерско—итальянского союза рассматривается в статье на фоне общей программы внешней политики Бетлена, а в связи с этим устанавливается, что конструктивным элементом и вместе с тем исходным пунктом концепции Бетлена было убеждение в том, что Версальско—трианонский мирный трактат не может существовать длительное время. Хотя Бетлен и не был сторонником политики военного авантюризма, он полагал, что всякое изменение может быть достигнуто лишь силами великой державы, вследствие сильного нажима, и, по всей вероятности, считался и с возможностью конфликта. По его мнению, решающее влияние на предполагающееся изменение окажут Италия и Германия, в противовес возникшей после возрождения «русской силы» «славянской опасности». В рамках этого немецко—итальянского сотрудничества, покоящегося на равновесии — как полагал Бетлен — Венгрия сможет вернуть утраченные ею территории, и более того, в известном отношении обретет независимость.

Сотрудничество с Италией могло сложиться лишь после прекращения военного и финансового контроля Венгрии, и во время встреч Бетлена с Муссолини в 1927 и 1928 гг. была закреплена договоренность о том, что Италия окажет активную помощь Венгрии в ее вооружении, обе страны будут сотрудничать в целях изоляции Югославии, создания блока государств на Балканах, который будет находится под руководством Италии, возможного ослабления Малой Антанты, и, наконец, в целях насильственного создания в Австрии крайне правого режима проитальянской ориентации.

В 1930—31 гг. подавляющее большинство пунктов плана сотрудничества застыло на мертвой точке, но для Бетлена это не имело решающего значения, поскольку ему казалось, что сущность его концепции — поляризация сторонников status quo и сторонников ускорения ревизии — развивается по верному пути, а в последующие годы этот процесс еще и убыстрится. Вместе с тем Бетлен в этот период еще не отдавал себе в должной мере отчета в том, каковы именно решающие проблемы, связанные с ядром его концепции: он не ощущал постепенно обнаруживающейся потенциальной слабости Италии, а также непосредственно связанных с этим первых признаков того, что внешняя политика Германии в Центральной Европе основывается не на сотрудничестве и переделе, но на стремлении завоевать преобладающее влияние. Последствия этого Бетлен сумел вполне понять лишь во второй половине 1930-х гг.

M. ORMOS

LA CONCEPTION DE BETHLEN SUR L'ALLIANCE ITALO-HONGROISE

Résumé

L'article examine la question de l'alliance hungaro-italienne dans le cadre général de la conception de politique étrangère de Bethlen et démontre que l'élément le plus solide de celle-ci, en même temps que son point de départ, était que le système des traités de paix de Versailles (Trianon) ne pouvait être maintenu durablement. Bien que Bethlen ne poursuivît pas une politique belliqueuse et d'aventures, il était convaincu que tout changement ne pouvait provenir que de la force, d'une vigoureuse pression, ce qui fait qu'il devait certainement compter avec la possibilité d'un conflit aussi. Il croyait que l'Italie et l'Allemagne exerceraient un effet décisif sur la tournure de l'avenir, de plus: face au «danger slave» se manifestant après la levée des «forces russes». Dans le cadre d'une coopération germano-italienne fondée sur un équilibre, la Hongrie était en mesure — selon Bethlen — de récupérer ses territoires perdus, voire même d'affirmer, dans une certaine mesure, sa personnalité.

La collaboration avec l'Italie put prendre forme une fois le contrôle financier et militaire de la Hongrie levé et, conformément à l'esprit des rencontres de 1927—1928 entre Bethlen et Mussolini, elle s'étendait au soutien actif des Italiens dans le réarmement de notre pays, ainsi qu'à l'isolement en commun de la Yougoslavie pour établir, dans les Balkans, un bloc sous

direction italienne et, éventuellement, déconsolider la Petite Entente; enfin, il était également question de créer par la force, en Autriche, un régime d'extrême-droite orienté sur Rome.

En 1930—1931, la plupart de ces projets étaient à leur point mort, mais, aux yeux de Bethlen, cela n'avait pas grande importance, puisque l'essentiel de sa conception, la polarisation du camp ancré au status quo et de celui ouvrant pour la révision semblait être sur la bonne voie et, dans les années à venir, devait même s'accélérer. Parallèlement, à cette époque, Bethlen ne saisissait pas encore suffisamment les problèmes relatifs au noyau de sa doctrine: les faiblesses potentielles de plus en plus apparentes de l'Italie et — en corrélation — les signes que, dans l'aire centre-européenne, la politique allemande ne visait pas à un partage et à une coopération, mais à s'assurer l'influence décisive. De tout cela, Bethlen ne fut en mesure de tirer les conclusions que dans la seconde moitié des années 1930.